

HUSZKA JÓZSEF SZÉKELYFÖLDI FALKÉPKUTATÁSAI

Bekezdések az erdélyi falfestmények 18–19. századi kutatás-történetéből. Történetírók és papok megemlékezései a régi falképekről • „Míg az épület, a kőalkotvány szilárdságánál fogva dacol az idő enyészetével; míg a faragvány letörve bár vagy bevakolva ellenáll mindazon méltatlanságoknak, melyeket rajta a századok keze elkövetett: addig a gyöngédebb természetű falfestvény a legcesekélyebb változást is megéri. Az évek sora elhalványítja színeit, a változó időjárás alatt lehámlik és elporlad, a sérülések miatt tarthatatlanná lesz; egyetlen oktan újítás által tönkre juthat, s egyszerű bemeszelés által a mészréteg síri szemfedője örök feledésbe borítja.” (Ipolyi Arnold, 1864)

A középkori falfestmények eltűnésének okai, amelyeket Ipolyi Arnold felsorolt általában érvényesek az erdélyi és azon belül a székelyföldi emlékekre vonatkozóan is. Az okok keresésében ma már leginkább a reformáció korának képtilalmáig szokás visszanyúlni, még pontosabban a református egyház önállósodásának, majd az 1630-as évek puritán mozgalmainak időszakához. Mindennek ellenére számos forrás tanúsodik arról, hogy a 18. század végén még több templomban láthatóak voltak a középkori falfestmények. Orbán Balázs (1830–1890), a *Székelyföld leírása...* c. munkájában – a szemtanúk beszámolója alapján

– többször kitér arra, hogy ekkor, a templomépületek javítási munkálatai során számtalan esetben tüntettek el középkori falfestmények.

Az erdélyi szász evangélikus templomok és világi épületek középkori falképeinek 16-19. századi sorsáról több adattal rendelkezünk. 1574-ben, Pierre Lescalopier (1550 k.–1597 u.) francia utazó leírása szerint a keresztényfalvi templom üvegfestményeit és falképeit, feltehetően teljes épségükben láthatta.

A nagyszebeni plébánia templom szentélyében lévő, nagyméretű Kálvária jelenet 1650-ben „restaurálták”, és miközben a szászhermányi templom falképeit 1757-ben fehérre meszelték, az almakeréki szentély freskóit egészen 1882-ig szabadon hagyták. A felszínen maradtak továbbá az évszázadok során a szászhermányi, medgyesi, berethalmi és a barcaszentpéteri kápolnák falfestményei.

Ugyancsak a 18. században semmisült meg több román ortodox templom középkori falfestménye is Erdélyben azáltal, hogy újralfestették azokat, pl. Guraszáda Szent Mihály templomában, 1765-ben, Berekszó Szent Miklós templomában, 1770-ben, Kristyor Mária halála titulust viselő templomában 1773 körül. Az erdélyi ortodox templomok falképeinek időnként megismételt felújítására vagy átfestésére számos példát hoz fel I.D. Ștefănescu is, az 1981-ben közzé tett munkájában. Közismert, hogy az ortodox vallásgyakorlat mindennapos eszköze a sok gyertya használata. Az így befüstölődött falképek újralfestésére, „a színek megfelelő színekkel történő felújítására, restaurálására” mondhatni ötven vagy száz évenként, szinte minden középkori templomban sor került.

A székelyföldi római katolikus kézen maradt vagy az ellenreformáció során visszaszerzett templomokban a gyakorlatilag folyamatosan zajló épület átalakítások, bővítések, a templomok barokk átépítése és berendezése folyamán tüntették el az akkorra már többnyire megrongálódott, sérült, gótikus falfestményeket.

A képtilalom mellett a protestáns templomokban leginkább a belső tér új liturgia szerinti átrendezése befolyásolta a középkori falfestmények későbbi sorsát. A 18. században és a 19. század első felében a legtöbb protestáns templomban karzatot emeltek a szentélyben valamint a hajó nyugati és északi oldalfala mentén. Szószéket ácsoltak vagy falaztak téglából a templom új térosztásának megfelelően a hajó északi oldalán, többnyire a diadalívhez csatolva. A szószék megvilágítására pedig kisebb-nagyobb ablaknyílásokat törtek a hajó északi hosszfalán. Mindennek következtében az addigra már bemeszelt középkori falfestmények újabb sérülést szenvedtek. Feltűnő az adatokban az 1802. évre történő gyakori hivatkozás. Bár nem szólnak a számba vett források az 1802-ben bekövetkezett nagy földrengésről ma már közismert, hogy az 1738-as földrengés után, az 1802-es talajmozgás súlyos következményekkel járt Délkelet-Erdélyben, ennek következtében dőlt romba vagy sérült meg súlyosan Brassó környékén, a Barcaságban és Székelyföld területén a legtöbb középkori templom. Joggal hozható kapcsolatba tehát a 19. század elején végzett javítási munkálatok, átépítések zöme ezzel az eseménnyel.

Benkő József (1740–1814), székelyföldi műemlékleírásai és falképe-
emléítései mellett megemlékezünk Doboka vármegye címerének

leírásáról, amelyre a Szent László-legenda barokk kori ábrázolásait vizsgáló kutatás mindeddig nem tért ki. A kerlési ütközet emlékét 1748-ban, pecséten megörökítő, ikonográfiai szempontból leginkább a Szent György ábrázolásokra emlékeztető vármegye-címer elemzésben Benkő felidézi a legenda krónika hagyományát.

Hazai történetírók és idegen utazók feljegyzései • A 19. század első felében Erdély régiségeit kutató hazai vagy külföldi “történetbúvárok” és “természetvizsgálók” gyakran jegyezték le utazásaik során különböző feliratokat, amelyeket nemegyszer régi falfestmények környezetében találtak. Lucas Joseph Marienburg (1770–1821) 1813-ban a vajdahunyadi vár építési felirata mellett a vár felső emeleti termeiben látott falképekről is beszámolt. Az 54 képből álló vajdahunyadi portrészorozatot a nagyszebeni Frankenstein gróf házában megfestett késő reneszánsz portrégalériával hozta kapcsolatba, amely a szász *jeles férfiakat* ábrázolta.

A 19. század első évtizedeiben Erdélyt járó utazók közül kevesen fordultak meg a Székelyföldön. Erdély nyugati, déli és délnyugati részeit, Kolozsvár vidékét, a szászföldet, Hátszeg környékét viszont többen beutazták, és a falképes műemlékekről hosszabb-rövidebb feljegyzéseket készítettek. John Paget (1808–1892) 1839-ben adta ki a *Hungary and Transylvania with remarks on their condition, social, political and economical* c.munkáját, amelyben számtalan magyarországi és erdélyi műemlékleírása közben bővebben is kitért az olyan egyházi vagy világi épületekre, amelyekben falképeket látott. A

demsusi ortodox templomban az Utolsó ítélet falképének erkölcsi példázatát megemlítve, érdekes észrevételeket jegyzett fel a román templomokban látott pokol ábrázolásokról. De Gerando Ágost (1819–1849), az 1845-ben kiadott, *La Transylvanie et ses habitans* c. könyvében több falkép említése közül a darlaci templom freskóinak leírását emelhetjük ki, amelyeket bizánci mester művének tartott.

Vita a máramarosszigeti falfestményekről • A máramarosszigeti falképek 1842-ben kerültek napvilágra. A freskók művészettörténeti elemzését és datálását, az azokról készült rajzok alapján Henszlmann Imre (1813–1888) végezte el. A Szent György és Alexandriai Szent Katalin legendáját ábrázoló falképeket a 14-15. századra datálta. Szilágyi István (1819 – 1897) nyelvész, történész vitába szállt a datálást illetően, ugyanakkor a hagiográfiai forrásokat felhasználva első ízben írta le részletesen a Szent Katalin-legendája jeleneteit. A szigeti falképek összefoglaló leírása Rómer Flóris *A régi falképek Magyarországon* c. monográfiájában jelent meg 1874-ben. A falképek 1842-ben történt felfedezése és az annak nyomán született elemző írások a magyarországi falképkutatás történetének legkorábbi jelentős eredményei közé tartoznak.

A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók kolozsvári nagygyűlése – 1844 • A magyar műemlékvédelem érlelődésének folyamatában jelentős mozzanat volt a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Társasága kolozsvári nagygyűlése 1844-ben. A műemlékvédelem gondolata,

népes hallgatóság előtt, felszólításként már itt megfogalmazódott a régészeti emlékek védelmével kapcsolatban. A régészeti emlékek és a középkori művészet „maradványai” iránti figyelem később együttesen jelent meg az 1858-ban megalakított Archeologiai Bizottság feladatai között. A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók kolozsvári vándorgyűlése, az ott megfogalmazott gondolatok, amelyekben a jelenlévők bizonyára egyöntetűen osztoztak, a műemlékek védelméért tett kezdeti erőfeszítések jelentős mozzanata volt. Az ország különböző részeiről ideutazó, több társadalmi rétegből származó résztvevő között számtalan olyan személyiség nevével találkozunk, akik később az Akadémia tagjaivá vagy országgyűlési képviselőkké váltak, és ebben a minőségükben is szót emelhettek a műemlékek érdekében. Nagy számban voltak a hallgatóság körében egyházi és világi műemléképületek tulajdonosai, régészeti gyűjtemények „régiségbúvárai”, vagy csak egyszerű vidéki papok, polgárok, művészek és rajztanárok. Mindannyian, akiknek nemzeti érzületére, a múlt dicsőségét őrző értékek iránti tiszteletére támaszkodhatott a Henszlmann Imre, Pulszky Ferenc, Kubinyi Ágoston és más jeles tudósok műemlékvédelmi gondolatát kifejező akadémiai felhívás 1847-ben, a *Felszólítás minden, a nemzeti becsületet szívében viselő magyarhoz a hazai műemlékek ügyében.*

A bécsi Central Comission magyar és szász konzervátorai • Az 1850-es év új korszak kezdetét hozta a magyarországi és erdélyi műemlékvédelem történetében. I. Ferenc József rendelete folytán 1850. december 31-én megalakult az építészeti emlékek kutatásával és

fenntartásával foglalkozó császári és királyi központi bizottság, (Central Comission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale). A bizottság Magyarországon és Erdélyben 1860-ig fejtette ki a tevékenységét. Kerületi képviselői a konzervátorok voltak. Erdélyben tizenegy konzervátor működött. Közülük, elsősorban a szász nemzetiségűek közöltek építészeti, művészettörténeti tanulmányokat a bizottság évkönyveiben és közleményeiben, munkásságukkal lerakva az erdélyi művészettörténet írás alapjait. Friedrich Müller (1818–1915), vagy Ludwig Reissenberger (1819–1895) számtalan műemlék leírásában foglalkozott a falfestmények elemzésével is. A székelyföldi és a román nemzetiségű konzervátorok működését nem ismerjük. Az erdélyi magyar levelezők között volt Kőváry László (1819 – 1907) történész, aki az első erdélyi műemlékjegyzéknek is tekinthető, Erdély régiségei c. művében többnyire a szász templomok (pl. Nagyszeben, Almakerék, Darlac) falfestményeiről tett olvasmányai alapján említést. A darlaci képek leírásában De Gerando Ágost beszámolóját használta fel.

Az Archeologiai Bizottság és az Erdélyi Múzeum-Egyesület szerepe az erdélyi műemlékvédelemben • Az 1860-1870-es éveket a magyarországi falképkutatás első, igazi nagy korszakának tekinthetjük. Ipolyi Arnold, Henszlmann Imre és Rómer Flóris munkássága eredményeként nagy számban váltak ismertté a középkori műemléképületek. 1859-ben, az Archeologiai Közlemények első számának Előszavában megismételték az Akadémia 1847-ben közzétett felszólítását. A felszólítást mintegy példaként a lehetséges és várt válaszra, Ipolyi

Arnold csallóközi műemlék topográfiája kísérte. Ipolyi, a csallóközi műemlék leírásaiban épp olyan röviden emlékezett meg a középkori falképekről, mint az 1850-es években közlő erdélyi kortársai. A szűkszavú leírásokra a magyarázat csakis az emlékek kis számában és töredékességükben kereshető, mert alig egy évvel később, az 1860. március 5-én tartott akadémiai székfoglaló előadásában már hosszan értekezett Deáki románkori felső temploma apszisának 13. századra keltezett *Maiestas Domini* falképéről. Az 1860-as években, az *Archeologiai Közleményekben*, majd az 1869-ben elindított *Archeologiai Értesítőben* a műemlékleírásokban, az építészeti és szobrászati emlékek mellett egyre nagyobb teret nyertek a falfestményekről szóló híradások.

Nem sokkal az *Archeologiai Bizottság* létrehozása után, 1859. novemberében Kolozsváron került sor, Gróf Mikó Imre (1805–1876) elnöklete alatt az Erdélyi Múzeum-Egyesület alakuló közgyűlésére. Az egyesület, a céljai között „a haza régiségei” iránti kutatást is kijelölte. A tagok műemlékleírásai az egyesület évkönyveiben láttak napvilágot, és rendszeresen közöltek cikkeket vagy tanulmányokat az *Archeologiai Bizottság* kiadványában. Az egyesület első ülései egyikén olvasták fel Nagyajtai Kovács Istvánnak *A cserhalmi ütközet 1070-ben és helye körülményekkel* c. dolgozatát.

A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók marosvásárhelyi nagygyűlése 1864 • Az archeológiai szakosztály előadói és hallgatói között jelen voltak az *Archeologiai Bizottság* tagjai közül néhányan, és több erdélyi tudós, a kolozsvári Erdélyi Múzeum Egyesület képviselőjeként.

A szabadságharc óta ez volt az első alkalom, hogy a magyarországi és erdélyi tudósok közös fórumon számolhattak be kutatásaik eredményeiről, és vitathatták meg a műemlékvédelemmel kapcsolatos tennivalókat is. A közös gondolkodásra utal az előadók elosztása: két magyarországi tudós Henszlmann Imre és Rómer Flóris mellett az erdélyi Torma Károly és Orbán Balázs értekezését vették fel a programba. Fontos újdonsága volt a szakosztályi gyűlésnek, hogy a hallgatóság soraiban és az előadások utáni vitákban külföldi, angol és cseh tudósok is részt vettek. A Budvár építése körüli vitából számunkra a legérdekesebb az – a már ekkor fölmerült – igény, amelyet Dudik Beda Ferenc (1815–1890) brünni bencés történetíró fogalmazott meg a műemlékek vakolatának fizikai és kémiai vizsgálatával kapcsolatban. Az archeológiai szakosztály tevékenysége, az elhangzott előadások és viták, a környéken tett tanulmányi kirándulások, a messziről jött magyar és külföldi tudósok itteni tapasztalatai, és kapcsolatai a történelem vagy a műemlékvédelem iránt érdeklődő helyiakkal jelentős hatással volt az erdélyi műemlékek későbbi kutatására. Többek között, Orbán Balázs a Rómer Flóris-sal kötött barátsága révén nagyobb lendülettel folytathatta a már megkezdett munkáját, szülőföldje régiségeinek búvárlását.

Rómer Flóris Jegyzetei, az erdélyi falfestményekről 1864-ben • A marosvásárhelyi nagygyűlés jó alkalommal szolgált a magyarországi tudósok számára, hogy hosszabb tanulmányutat tegyenek Erdélyben. Rómer Flóris 1864. augusztus 23. és szeptember 13. között rövid följegyzéseket írt a Biharban, Erdélyben, Máramarosban és Szatmár

vidékén látott műemlék épületekről. Legtöbbször a templomok harangjait, azok feliratait és díszítőelemeit vizsgálta meg alaposabban, de kitért a templomok építészeti stílusára is, ha az, említésre méltónak mutatkozott. Kolozsváron a Szent Mihály plébánia-templom Schleuning-kápolnájában Rómer falkép nyomokat vett észre. Marosvásárhelyen kitért a református templom észak-keleti részén álló, gótikus kápolna falképeinek leírására. A nagygyűlésről Rómer Flóris és Henszlmann Imre Torma Károly kalauzolásával indult hazafelé, Észak-erdélyi útvonalon. Az útjukba eső műemlékek megtekintésekor Rómer sűrűn jegyzetelt és számos rajzvázlatot készített. Falfestményekkel a beszercei evangélikus templomban készített jegyzetei között találkozunk. Henszlmann és Rómer szeptember folyamán Haas Mihály ((1810–1866) szatmári római katolikus püspök vendégeként több mint ötven műemléktemplomot vizsgált meg. Az itt látott falfestmények alapján egy középkori, szatmári műhely működését feltételezték.

Benkő Károly és Orbán Balázs falkép leírásai • Benkő Károly részletesen leírt több székelyföldi középkori templomot, esetenként falfestményeket, feliratokat, és ahol tehetett, a szájhagyomány mellett, a parókiális irattárak falképekre vonatkozó dokumentumait is felhasználta. A műemlékek összeírásának az akadémia által 1847-ben megfogalmazott igényét és elveit igyekezett követni. Szorgalmas és alapos adatgyűjtését a szász, történész kortársai elismerték és műveikben felhasználták. Csíkszéken a csíkrákosi és a csíkménasági templom falképeiről írt bővebben. Benkő Károly Maros-széket ismertető munká-

jában (1869) káposztásszenmiklósi székelyvajai, gyulakutai, nyárad-szentlászlói és a marosszentkirályi falfestményekről írt elsőként. Orbán Balázs a Székelyföldön, beleértve Aranyos székert, ezen kívül a Barcaságban számtalan esetben maga fedezett fel vagy írt le elsőként falfestményeket az 1868-1873 között megjelent *Székelyföld leírása...*c. munkájában. Ő fedezte fel a bibarcfalvi templom falképeit és elsőként írta le a székelydályai templom reneszánsz boltozatfestményeit. A Barcaságban Szunyogszék, Barcaújfalú, Szászhermány templomainak falképeiről tett említést, majd részletesen elemezte a brassói Fekete-templom Madonna timpanonképét.

Rómer Flóris falképkutatása a kolozsvári Szent Mihály-templomban – 1868 • Rómer Flóris a Magyar Történelmi Társulat kolozsvári gyűlésére utazva, fedezte fel az Óraljaboldogfalvi templom szentélyének falképeit. Kolozsváron tartózkodva, a Szent Mihály-templom Schleuning-kápolnájában feltárta a Krisztus passióját ábrázoló falképeket Hampel József és Papp Márton történész segítségével.

Storno Ferenc és Schulcz Ferenc „Archeológiai kirándulásai” Erdélyben – 1869 • Storno Ferencet az Archeológiai Bizottság kérte fel az erdélyi utazásra. Megbízatása elsősorban a műemlékek falképeinek lerajzolására szólt. Ennek megfelelően Storno 1869. április és május hónapjában a vajdahunyadi vár, az óraljaboldogfalvi és a demsusi templom, a szászsebesi kápolna, a nagyszebeni főtemplom és a brassói Fekete-templom falképeit vizsgálta meg. Schulcz Ferenc a vajdahunyadi

vár helyreállítási munkálatainak kezdetén kerített alkalmat több műemléképület meglátogatására. Storno beszámolóit után néhány hónappal később írt jelentéseiben ő is kitért a falképekre.

Rómer Flóris *Régi falképek Magyarországon* c. munkájának erdélyi adatai • Az erdélyi falképeket Rómer a Kisebb terjedelmű, vagy már másutt ismertetett és össze nem tartozó falfestmények címmel tárgyalta a kötet második részben. Rómer Erdélyben személyesen a kolozsvári Szent Mihály-templom, a marosvásárhelyi vártemplom, az őraljaboldogfalvi református templom szentélyének falképeit és az ótordai református templom falképtöredékeit ismerte, és azokat saját tapasztalata alapján írta le. Más falfestményekről az irodalomból vagy pedig hallomásból értesült. A nagyszebeni és a brassói képek elemzéséhez Storno Ferenc rajzait használta fel. A székelyföldi emlékeket nem tárgyalta, bár Orbán Balázs munkájából tudott róluk. Mivel az ottani falképekről nem készültek rajzok, így érdemben nem tudott azokról véleményt mondani.

Kitekintés a külföldi falképmásolatok történetére • Legutóbb 1994-ben, Saint-Savinben, az apátság épületében mutatták be a franciaországi román kori falképekről készített akvarell másolatokat, a „De Fresque en Aquarelle” című kiállításon, majd a párizsi Conciergerie épületében, 2004-ben „Le dévoilement de la couleur” címmel rendeztek nagyszabású kiállítást a 19–20. századi falkép másolatokból. Az utóbbi kiállítás katalógusát kísérő tanulmányok jól rávilágítanak a másolatok

történetére és művészettörténeti értékére. Különösen fontos, hogy a másolatok készítésének műemlékvédelmi szempontjai mellett, rámutatnak, arra is, hogyan hatottak a falfestmények és azok másolatai a 19. századi franciaországi gondolkodásra. Arra a mentalitástörténeti folyamatra, amelynek következményeként, a középkori falképek feltárása és lemásolása nemzeti üggyé vált Franciaországban. A másolatokat készítő festőművészek valamennyien tagjai voltak a Történelmi Műemlékek Bizottságának, és nagy részük a falképek restaurálásában is részt vett. Prosper Mériméennek volt nagy része abban, hogy a Történelmi Műemlékek Bizottsága 1840-től rendszeresen megrendelt és vásárolt falkép másolatokat a művészekről. Magyarországon erre csak negyven évvel később, az 1881. évi műemlékvédelmi törvény életbelépése után volt lehetőség. Magyarországon az 1860–1870-es években legtöbbet dolgozó Storno Ferenc nem végzett képzőművészeti főiskolát, az 1880-as évektől kezdődően ezen a téren működő Huszka József, Szinte Gábor, Nemes Ödön és Gróh István (1867–1936) viszont rajztanári képzettséggel rendelkeztek. Egyikük sem volt rendes tagja a Műemlékek Országos Bizottságának.

Huszka József és Nagy Géza falképkutatásai a sepsiszentgyörgyi években, 1882–1890 • Az 1881-ben létrehozott Műemlékek Országos Bizottsága törvényes keretet biztosított az elkövetkező évek falképkutatásainak is. A Székelyföldön, a következő évtizedben Huszka József sepsiszentgyörgyi rajztanár és a Székely Nemzeti Múzeum igazgató-őre kezdte meg az országos jelentőségűvé vált kutatásait,

amelynek eredményeként több templomban kerültek napvilágra középkori falfestmények. Első felfedezésük a sepsibesenyői templomban történt 1882-ben, ahol a Szent László-legenda falképeit tárták fel. Ezt követően a gelencei templomban újabb legendaciklust, valamint Krisztus passióját ábrázoló falképeket tártak fel a hajó északi oldalán, majd a déli falon az Utolsó ítélet és Alexandriai Szent Katalin legenda ciklusát. Huszka a falképekről helyszíni vázlatokat készített, amelyeket a műteremben kidolgozott. Vázlatai ma a Néprajzi Múzeumban, a kidolgozott akvarell lapok a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal gyűjteményeiben találhatóak. A falképek felfedezése Gelencén a romos templom fennmaradását eredményezte. Ugyanebben az évben további falképfeltárásokra került sor az Udvarhely-széki Bibarcfalva, Homoródszentmárton, Székelydália és Erdőfüle templomaiban. A bibarcfalvi templom Szent László falképeit 1892-ben újra bemeszelték, és csak az 1960-as években tárták fel ismét. Homoródszentmártonban, a már Orbán Balázs által is említett falképeket csak 1888-ban sikerült feltárni véglegesen. Székelydályán a szentély boltozatfestményeiről vázlatok készültek, az oldalfalakon előkerült falképeket újra bemeszelték. Erdőfüle templomában a feltárt Szent László-legenda falképciklusáról szintén másolatok készültek, ezek őrizték meg a falképek emlékét, mert a templomot 1897-ben átépítették. Az 1882-ben végzett kutató munkáról, a falképek jelentőségéről Nagy Géza folyamatosan beszámolt a helyi újságokban. Megállapítható, hogy Rómer Flóris tanítványaként ő volt a kutatás igazi ösztönzője.

Ugyanakkor különös figyelmet szentelt a falképek fegyver és viselet ábrázolásaira, és észrevételeit a későbbi tanulmányaiban hasznosította.

A Műemlékek Országos Bizottságának küldött jelentések • Az 1882-ben feltárt falképek másolatai felkeltették a Műemlékek Országos Bizottságának érdeklődését és újabb rajzok beküldésére kérték fel Huszkát. Így tért vissza 1883-ban Homoródszentmártonba, ahol, most már a MOB megbízásából feltárta a templomhajó Szent László, és Antiochiai Szent Margit falképciklusait, a szentélyben pedig a Szent Kristóf, Kálvária-ábrázolásokat. 1885-ben sor kerül a kilyéni unitárius templom falképeinek feltárására (Szent László-legenda, Utolsó ítélet, Krisztus passiója), amelyeket lemásolásuk után bemeszeltek. Végül 1887-ben a székelyderzsiek értesítése nyomán Huszka itt is elvégezte a falképek feltárását (Szent László-legenda, Saul megtérése). Mindezt, valamint a falképmásolatok készítésének körülményeit a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal irattárában őrzött jelentések, levelezés és Nagy Géza hírlapokban írt cikkei alapján lehet rekonstruálni.

Az 1882 és 1890 között felfedezett falképek későbbi kutatása

Sepsibesenyő • Az 1888-ban befejezett templomátépítés során a falfestmények jórészt elpusztultak. 1994-ben a hajó északi hosszfalán, a Szent László-legenda kivonulás jelenetének töredékét sikerült feltárni. A töredéket Pál Péter konzerválta 1997-ben.

Gelence • 1932-ben az egész épületet kijavították. Ekkor Keöpeczi Sebestyén József a szentély északi oldalán és a hajó déli hosszfalán új

falképeket tárt fel. 1968 és 1972 között Vasile Drăguț vezetésével konzerválták a falképeket. Végül 1995 és 2002 között megtörtént az épület átfogó helyreállítása és a templom berendezésének restaurálása.

Bibarcfalva • Huszka József feltárásai után a falképeket visszame-szelték. 1972-ben tártak föl újra nagyobb festett felületet.

Homoródszentmárton • Az 1888–1889-ben a középkori templomot lebontották és újat építettek.

Székydália • 1903-ban Huszka újabb másolatokat készít. 1911–1912-ben kísérlet történt a falképek restaurálására, ez azonban a háború miatt elmaradt. A következő próbálkozás a falképek konzerválására 1991–1992-ben történt, amikor feltárták a hajóban a Szent László-legenda és a Szent György ábrázolás jeleneteit. A templom falképeinek és berendezésének restaurálása napjainkban zajlik.

Erdőfüle • 1897-ben, a templom átépítésekor újabb falképek kerültek felszínre (Szent Balázs, Maiestas Domini, Maria lactans, Szent László, Szent István és Szent Imre ábrázolása).

Sepsikilyén • Az 1977-ben bekövetkezett földrengéskor újra napvilágra kerültek falfestmények. 1978-ban részlegesen feltárták a hajó déli és nyugati falképeit, valamint külső töredékeket. Az 1994-ben elkezdett épület rehabilitáció és a falképek állagmegóvási munkálatai 2006-ban fejeződött be.

Székyderzs • A falképeket Huszka feltárásai után függönnyel takarták el évtizedekig. 2008-ban, újabb feltárás és konzerválás során feltárult a Szent László-legenda vár- vagy kivonulás és ütközet jelenete és számos kisebb festett felület a hajó északi és déli hosszfalán.

A csikménasági római katolikus templom falképeinek kutatás-története. A szentély boltozatának 17. századi, festett díszítményeiről Benkő Károly, a 18. század első felében készült vizitációs jegyzőkönyvek, és Orbán Balázs is megemlékezett. Huszka József a magyar ornamentika kutatásaihoz már 1881-ben vázlatokat készített a falképek növényi ornamentika motívumairól, majd 1888-ban a szentély oldalfalain újabb falképeket tárt fel. Kutatásai eredményét 1890-ben publikálta. A falfestmények érvként szolgáltak a helyiek azon erőfeszítéseinek, hogy a templom műemléki nyilvántartásba kerüljön. A templom javítási költségeinek fedezése érdekében, 1915-ben eladták a Magyar Nemzeti Múzeumnak középkori szárnyasoltárt. A falfestményeket 1928-ban restaurálták. Napjainkban, folyamatban van a templom építészeti helyreállítása és újabb falképek feltárása.

A sepsikőröspataki Szentháromság-templom falfestményei. A templom szentélyében 1890-ben kerültek felszínre a középkori falfestmények. Huszka József akvarell másolatokat készített az árkádívekben megfestett apostol sorozatról. A szentély déli oldalfalán még előkerült egy Királyok imádása jelenet is, amely az épületrész újralfalazása során elpusztult. Az apostolgalériát később bevakolták, és csak Huszka másolatai alapján, amelyek a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal és a Néprajzi Múzeum gyűjteményébe kerültek, tudott róla a kutatás. 1931–1932-ben újra feltártak három apostolfigurát. A közel teljes feltárássra 2003-ban került sor.

A maksai református templom „kifehérítése.” 1881-ben felszínre bukkantak a középkori falképek. Huszka – a helyi pap hívására – 1892-ben feltárta és lemásolta a hajó északi oldalán megfestett Szent László-legenda jeleneteit, valamint a ciklus alatt húzódó más témájú falfestményeket. Kutatásának eredményét részletesen leírta, azonban nem publikálta. A MOB irattárában lappangó kéziratát itt tesszük közzé első alkalommal. A falképkutatásaival egy időben értesítette az Iparművészeti Múzeum igazgatóját, hogy a maksaiak a templom újraépítése érdekében eladnák a 17. századi festett famennyezetet. Ezt, miközben 1893-ban a templomot újraépítették, a múzeumnak, hosszas levelezés útján sikerült megszereznie, és a múzeum megnyitásakor, az ún. Magyar (vagy Maksai) teremben elhelyeznie.

A bögyözi református templom falképeinek kutatása a 19–20. században. A bögyözi templom falképeinek feltárása 1898-ban Huszka utolsó ilyen munkálata volt a Székelyföldön. A falképek feltárását Csehély Adolf, székelyudvarhelyi tanár kezdte el, feltárva a hajó északi falán elhelyezkedő Szent László- és Szent Margit-ciklusokat. A feltáráshoz Huszka hamarosan csatlakozott és együtt hozták felszínre a legelső regiszterben megfestett Utolsó ítélet képsorát. Huszka minderről másolatokkal kísért beszámolót írt a Műemlékek Országos Bizottságának, majd tanulmányt közölt a kutatás eredményéről. A falképeket később bemeszelték, majd 1930-ban újra feltártak részleteket. Végül 1964–66-ban, teljes feltárára került sor. A falképek sürgős állagmegőrzési munkálatot igényelnek.

Az értekezés tartalmazza Huszka József összes rajzának és fényképeinek jegyzékét, amelyeket a székelyföldi templomok falképeiről készített, és amelyek ma Kulturális Örökségvédelmi Hivatal és a Néprajzi Múzeum gyűjteményeiben találhatóak.

Fontosabb publikációim a témában:

A székelydályai református templom kutatása. In *Műemlékvédelmi Szemle*. Budapest. 1993. 1. 25–46.

A gelencei műemléktemplom. Baász Művészeti Alapítvány kiadása. Sepsiszentgyörgy. 1994.

Adatok az erdélyi középkori falképfestészet repertóriumából. In *Tusnád 1992–1994*. Válogatás az első három tusnádi nemzetközi tudományos ülészakon elhangzott előadásokból. Szerk. Benczédi Sándor. T3 Kiadó. Sepsiszentgyörgy. 1995. 40–41.

A Székelyföld középkori (13–15. század) falképeinek kutatástörténete (Vázlat). In *Acta*. A Székely Nemzeti Múzeum, a Csiki Székely Múzeum és az Erdővidéki Múzeum Évkönyve. 1996. Szerk. Boér Hunor. Sepsiszentgyörgy-Csíkszereda. 1997. 49–58.

Háromszék középkori falképei. In *Tusnad 1977*. Nemzetközi tudományos ülészak. Szerk. Benczédi Sándor. Sepsiszentgyörgy. 1998. 191–197.

Szent István-kápolna Felső-Háromszéken. *Krónika*. Kolozsvár. 2001. 11.

Jékely Zsomborral: A templom épülete és falfestményei. In *A gelencei Szent Imre-templom*. Szerk. János Mihály. T3 Kiadó. Sepsiszentgyörgy. 2001. 7–48.

Huszka József székelyföldi falképmásolatai. Katalógus. Charta Kiadó. Sepsiszentgyörgy. 2008

Színek és legendák. Tanulmányok az erdélyi falfestmények kutatástörténetéhez. Pallas Akadémia Kiadó. Csíkszereda. 2008.

A székelyföldi középkori falfestmények ikonográfiája. (Rövid összefoglalás). In *A székelyek*. A kereszténység védelmezői. Kiállítási katalógus. Sepsiszentgyörgy. 2009. 38–46.